

ARCHITECTUUR

BEELDSPRAAK #2
PETER VAN TUIJL

BEELDSPRAAK #2
PETER VAN TUIJL

ARCHITECTUUR

beeldspraak

taalgebruik waarbij je iets omschrijft door het te vergelijken met iets anders, bijv. 'als twee druppels water op elkaar lijken'.

Als we denken aan iets bepaalds komen daarbij andere dingen in de gedachten. Dit gebeurt als er sprake is van een bepaalde overeenkomst. Vrijwel elke vorm van beeldspraak berust op een associatie.

2013

nieuwbouw Amphion, Doetinchem

hij is ook zij

indien geen naamsvermelding bij de foto dan is de foto van
peter van tuijl

de tekstkoppen zijn in het lettertype bauhaus '93, als
hommage aan deze belangrijke kunststroming

Onder de titel BEELDSPRAAK verschijnen studiedictaten over de fotografie. De magazines worden zonder winst oogmerk ter beschikking gesteld aan medefotografen. Het fotomateriaal dat gebruikt wordt geldt als studiemateriaal. De kwaliteit is niet optimaal voor grote afdrucken. De copyrights blijven uiteraard bij de desbetreffende fotografen. De magazines mogen verspreid worden met de verplichting van naamsvermelding van de auteur en zonder kosten en/of vergoedingen aan derden te vragen.

Uft, ©Peter van Tuijl

restaurant Engbergen, ulft

de 1^e invalshoek

TECHNIEK en VORM

de kwaliteit van een foto

Architectuur is net zoals sociaaldocumentair of portret een genre in de fotografie. En in elk genre streven fotografen naar optimale, kwalitatief hoogstaande foto's. Dan rijst al snel de vraag of de kwaliteit van een foto afhankelijk is van een bepaald genre of niet. Of omgekeerd, zijn er algemeen geldende kwaliteitscriteria te noemen zijn die voor elk genre in de fotografie gelden. Gelden bijvoorbeeld voor een goede portretfoto en een goed stilleven gelijksoortige kwaliteitseisen of criteria. Naar mijn stellige overtuiging is dat zo en in deze inleiding wil ik eerst de algemene kwaliteit van een foto aan de orde stellen.

Wat elke foto heeft ..... de drie invalshoeken van elke foto

Een fotowordt normaliter gemaakt met een camera en wordt bewerkt met behulp van beeldbewerkingsprogramma's in de computer of afgewerkt in de (natte) donkere kamer. Bij de opname spelen een aantal, min of meer, technische zaken een rol zoals welk objectief je gebruikt, de afstand tot het onderwerp, kleur of zwart-wit, gevoeligheid van de opname of ISO-instelling, etc. Ook bij de bewerking zijn er nog een aantal technische mogelijkheden om je foto te veranderen, meestal met de wens om de foto krachtiger of beter te maken. Hierbij moet je bijvoorbeeld denken aan het doordrukken van bepaalde partijen, het vergroten of juist verminderen van de korrelstructuur, contrastverhoging of juist verlaging, aanpassen kleurverzadiging e.d.

Tijdens het proces van fotograferen en het bewerken zijn er ook zaken die feitelijk niet technisch zijn maar meer met de vorm van de foto te maken hebben. Bijvoorbeeld welk kader kies je bij de opname, welke scherptediepte wil je hebben, wil je onscherpte toepassen, misschien zelfs wel geheel uit de focus fotografen. Zelfs in de presentatie zitten nog een aantal keuzes die met de vorm te maken hebben. Ga je foto's combineren in een kleine reeks, zet je er wel of geen passepartout omheen en waarom schrijf je wel of geen titel onder je foto of misschien maak je wel een gedicht bij je foto. Kortom zonder dat ik weet wat er op een foto staat, weet ik wel dat de fotograaf een aantal

beslissingen heeft genomen tijdens opname, bewerking en in de opmaak voor de presentatie die te maken hebben met techniek en vorm. En onder vorm versta ik dus ook nadrukkelijk de compositie in de foto. Juist de compositie komt tot stand door een reeks van beslissingen die vaak heel intuïtief genomen wordt. Objectief en scherptediepte bijvoorbeeld maar ook de rangschikking van de beeldelementen, de toonverschillen en de lichtrichtingen zijn voorbeelden van aspecten die mede de compositie van het beeld vormgeven.

Welnu, dit geheel van technische- en vormaspecten schaar ik onder de noemer VORM. Elke foto kun je dus op de VORM beoordelen.

Een foto is (meestal) meer dan alleen VORM. Alhoewel, als je bijvoorbeeld een pasfoto neemt, waar door de regelgeving volledig beschreven is hoe die er uit moet zien, kun je stellen dat feitelijk de fotograaf er niet meer toe doet. Of je de pasfoto op plaats x, y of z laat maken, het resultaat moet voldoen aan de wet en is in alle gevallen hetzelfde. Misschien dat je vindt dat je bij de een er voordeliger opstaat als bij de ander, maar eigenlijk is dat meer toevallig. Maar goed, in de meeste andere situaties is het de fotograaf die wikt en weegt wat er, -en hoe het-, op de foto komt te staan. Zeker bij fotografen, zoals vrijetijdsvotografen, die autonoom zijn en niet in opdracht werken.

Een foto vertelt soms een verhaal bijvoorbeeld over een balletoptreden, de drukte op straat of over de 'eerste' kus van een verliefd stelletje. Soms zijn het, of lijken het, heel letterlijke verhalen maar heel vaak zit er een dosis interpretatie bij van degene die de foto bekijkt. Waarom krijg je bij die foto het idee van de 'eerste kus'. Komt het door de heftigheid waarmee gezoend wordt of is het omdat je zelf herinnerd wordt aan je eerste jeugdliefde. Het verhaal heeft altijd met de foto te maken en heel vaak ook met de beschouwer van de foto. Er zijn ook foto's waar je niet zomaar een verhaal bij kunt vertellen. Het kunnen foto's zijn die wel een bepaald gevoel oproepen of een bepaalde emotie laten zien. Zo zal een portretfoto van een streng uitzijnde man een heel ander gevoel teweeg brengen als het lieflijke, welhaast zoete kinderportret. Kennelijk zijn foto's in staat om iets te vertellen over de werkelijkheid, een verhaal te vertellen of een emotie of gevoel teweeg te brengen. Vaak is dat heel goed onder woorden te brengen, soms heel lastig. Naarmate het abstractieniveau in een foto toeneemt, zal de foto minder verhalend worden en zal er

interieur Amphion schouwburg

het 'vreemde gebruik' van een roltrap

de 2^e invalshoek

HET VERHAAL of DE EMOTIE of HET GEVOEL

Barcelona park

de 3^e invalshoek

ORIGINALITEIT of HET PERSOONLIJKE of HET VERRASSENDE

meer een beroep gedaan worden op het inlevingsvermogen van de beschouwer die zijn/haar gevoel zal moeten laten spreken. Verhaal, emotie en gevoel vormen in mijn optiek naast de eerder besproken vorm de INHOUD van de foto. Daarmee hebben we het tweede kwaliteitscriterium van een foto te pakken.

Je krijgt een foto voor je neus en iemand vraagt je mening over de foto. Hij is, even kort door de bocht, technisch in orde, compositie bevalt wel en je maakt ook nog een opmerking over het mooie licht dat op de gevel van het huisje valt. Je vertelt dat je de foto niet zo boeiend vindt omdat je het idee hebt dergelijke foto's al veel vaker te hebben gezien. De foto laat niet zozeer zien wat de fotograaf zo specifiek vond om er een foto van te maken. Je hebt het idee dat de foto gemaakt is omdat dergelijke foto's nu eenmaal gemaakt worden. Met

andere woorden, je vindt de foto weinig origineel en vindt dat de fotograaf er niet in geslaagd is deze foto iets bijzonders mee te geven waardoor de foto boven andere, reeds bekende foto's, uitstijgt. Daarmee ben ik bij het derde kwaliteitskenmerk van een foto gekomen de ORIGINALITEIT. Ja, hoe origineel kan een foto zijn, hoor ik menigeen al zeggen. Alles is al gefotografeerd en je kunt dus nauwelijks nog een originele plaat maken. En als je een foto laat zien aan iemand die niet zo vaak foto's kijkt, zal die misschien de foto wel als origineel beoordelen en iemand die veel foto's ziet niet. Ik wil niet ontkennen dat originaliteit iets relatiefs in zich heeft. Harry Callahan heeft in zijn actieve loopbaan als fotograaf een, naar mijn idee, mooie definitie gegeven over originaliteit die ik graag hanteer. "De foto's die mij prikkelen of boeien, zijn de foto's die iets op een nieuwe manier vertellen.

Niet omwille van het nieuwe maar omdat de fotograaf uniek is en degene is die zich uitdrukt via de foto." Dat betekent dat ORIGINALITEIT ook de betekenis heeft van PERSOONLIJK ENGAGEMENT van de fotograaf. Het gaat er dus om of de fotograaf erin slaagt zijn/haar persoonlijke standpunt of zienswijze in de foto te verbeelden. Dat is overigens ook als beschouwer niet zo gemakkelijk te bepalen of te ervaren. Maar ongetwijfeld hebben we allemaal wel dat bij bepaalde foto's, vaak in serieverband, de betrokkenheid van de fotograaf met zijn/haar onderwerp voelbaar is. Naarmate de fotograaf in staat is een eigen beeldtaal te ontwikkelen zal het voor de beschouwer makkelijker worden de foto's op het begrip ORIGINALITEIT te waarderen.

Een foto kan ongeacht het genre beoordeeld worden op drie criteria:

VORM: techniek, compositie en presentatie

INHOUD: het verhaal, de emotie of het gevoel in de foto

ORIGINALITEIT: de nieuwwaarde, het onverwachte, het oorspronkelijke, eigen aan de fotograaf

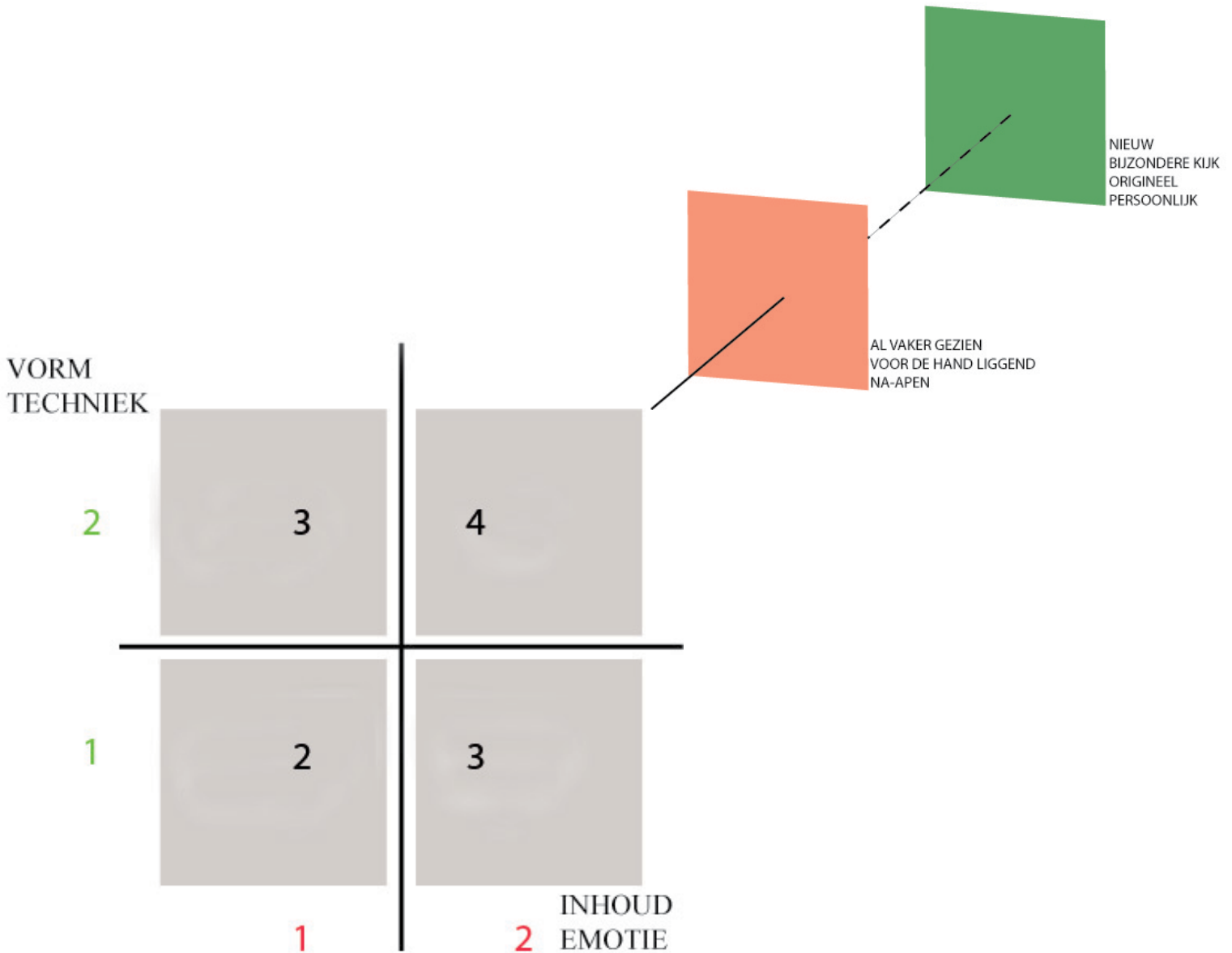
De drie kwaliteitsaspecten zijn als afzonderlijke grootheden beschouwd. In het analyseren en beoordelen van een foto zal een strikte scheiding van de drie genoemde aspecten vaak niet aan de orde zijn. Er is een beïnvloeding van de een op de ander. Zo zal bijvoorbeeld een zware toonschaal (techniek) het verhaal of de emotie (inhoud) beïnvloeden of een letterlijk ander standpunt (vorm) bij het fotograferen van de Erasmusbrug een origineler beeld opleveren.

De drie aspecten bij architectuurfotografie

Het mag duidelijk zijn dat architectuurfotografie heel veel met VORM te maken heeft. Heel veel vrijetijdsvoto's van gebouwen en interieurs worden hierop gemaakt. Bij het bespreken van architectuurfoto's gaat het dan ook vaak over de VORM. Ook het begrip ORIGINALITEIT in de architectuurfotografie wordt vaak afgemeten aan het letterlijk nieuwe, onverwachte van het beeld. De INHOUD heeft vaak de esthetica als kenmerk, m.a.w. hoe mooi en/of harmonieus is het beeld. Daarmee vallen INHOUD en VORM als kwaliteitscriteria nagenoeg samen.

Maar let op, in de architectuurfotografie hoeft het niet altijd en uitsluitend te gaan over de esthetica. In deze beeldspraak komen we daarover nog wel te spreken!

Als een foto gebaseerd is op een uitstekende techniek en vorm én bovendien een inhoud heeft, een verhaal vertelt of een emotie oproept of overbrengt dan noem ik dit een goede foto. De fotograaf is volgens mij dan al geslaagd in zijn opzet. Op het moment dat er ook nog een nieuwe dimensie aan toegevoegd wordt, in termen van originaliteit of nieuwwaarde, oorspronkelijkheid of persoonlijke zeggingskracht wordt het helemaal een topper!

Het is natuurlijk niet zo eenvoudig om steeds een foto te maken waarvan men denkt, 'hé dat heb ik nog nooit gezien'. In elk genre zijn al heel veel foto's gemaakt waarvan we er ook al heel veel hebben gezien. Dus er zal vaak een herkenning zijn of een verwijzing naar foto's die je al eerder hebt gezien. Daarom vind ik de gedachte van Harry Calahan ook zo mooi die neerkomt op 'de foto wordt origineel omdat hij gemaakt is door een persoon. Een persoon die zich verbeeldt, die iets van zijn wereld wil laten zien. De echtheid die je ervaart kun je betitelen als oorspronkelijkheid.'

Wat is een architectuurfoto

Of een foto een architectuurfoto is, kan heel verschillend ervaren worden. Er is niet een eenduidige definitie en in het kader van deze inleiding zullen we een 'eigen begrippenkader' aan een architectuurfoto verbinden. Een architectuurfoto kan gaan over:

- Exterieurs
- Interieurs
- Architectonische situatie is kern
- Stedelijke landschappen
- Industrieel erfgoed, historisch perspectief
- Ontwerpprincipes
- Structuren van bouwwerk
- Indeling van ruimte (zowel op het niveau van het gebouw als van een wijk)
- Materiaalgebruik
- Idee van ontwerper/architect
- Sociale en maatschappelijke effecten van architectuur en stedenbouw
- Relatie met mensen
- Ingrepen van mensen in (stads)landschap

Het is duidelijk dat met dit begrippenkader architectuurfotografie verder gaat dan uitsluitend de structuur van lijnen en vormen, de lijnwerking van een gevel door het mooie licht of de inrichting van een ruimte met vlakken. Als bijvoorbeeld ook het gebruik van bijvoorbeeld gebouwen aan de orde kan zijn of de sociale en maatschappelijke betekenis van gebouwen wordt de architectuurfotografie als genre een stuk groter.

Die sociale of maatschappelijke betekenis is feitelijk niet vreemd. De meeste architecten ontwerpen een gebouw of een huis om in te werken, te winkelen of te leven. Een gebouw is er voor de mens, het gebouw krijgt betekenis door het gebruik van mensen. Een universiteitsgebouw zal bijvoorbeeld een andere functionaliteit moeten hebben dan een winkelcentrum. De functionaliteit bepaalt voor een deel ook de mogelijkheden qua vormgeving.

De ideeën over wonen (of werken) zijn de laatste decennia ge-

wijzigd. Vaak zijn ook de normen voor bepaalde ruimten als gevolg van wet en regelgeving gewijzigd waardoor gebouwen zowel qua uiterlijk (vorm) als interieur (gebruik) er anders uit moeten zien.

Architecten zijn ontwerpers, kunstenaars. Een groot aantal richt zich primair op de vorm. In het eerste schetsontwerp is vaak alleen de situering en de vorm van het gebouw te zien. De functionaliteit speelt dan nog geen rol, hooguit kijkt men in dat allereerste stadium naar de infrastructuur (bijvoorbeeld waar moet het gebouw te betreden zijn omdat de wegenstructuur er al is). In de vorm zijn er ook allerlei denkbeelden die vaak tijdsgebonden zijn en zelfs tot stroming verheven zijn. Zo was BAUHAUS een vormstijl die in verschillende (kunst)uitingen terug te vinden was, ook in de architectuur van de gebouwen.

twee voorbeelden van architectuurfoto's die over een heel verschillende inhoud gaan.

BAUHAUS

In 1930 werd Mies van der Rohe directeur van het Bauhaus te Dessau, totdat dit in oktober 1932 door de nazi's werd gesloten. In 1938 emigreerde hij naar de Verenigde Staten en werd directeur van de architectuurafdeling van het Illinois Institute of Technology te Chicago, waardoor de idealen van Walter Gropius' Bauhaus ruime verspreiding vonden op Amerikaanse bodem. In 1940 ontwierp hij een globaal plan voor een de nieuwbouw voor het instituut: een streng rechthoekig complex met afzonderlijke gebouwen voor onderwijs en onderzoek. In 1944 werd hij Amerikaans staatsburger. In 1928 bouwde Mies van der Rohe het Duits paviljoen voor de Wereldtentoonstelling van 1929 op de Montjuïc heuvel in Barcelona. Het bouwwerk bestond uit glas, travertijn, staal en verscheidene soorten marmer (groen marmer, alpijn marmer en gouden onyx).

Een vijver weerspiegelt de muren en het dak, wat het beeld versterkt van een mengeling van horizontale en verticale vlakken. Enkel het standbeeld in de vijver verbreekt deze geometrische lijnen. Het

beeld van een vrouw is een bronzen replica van een werk van Georg Kolbe.

Na de sluiting van de tentoonstelling slaagde de Duitse overheid er niet in om het paviljoen te verkopen en bijgevolg werd het ontmanteld en het materiaal werd verkocht om een deel van de kosten te recupereren. Twee decennia later, in 1981, begon een groep van architecten onder de leiding van Oriol Bohigas - hoofd van de stedelijke dienst voor ontwikkeling in Barcelona - met de reconstructie. De architecten moesten een heel aantal obstakels overwinnen aangezien er geen kleurenfoto's beschikbaar waren van het oorspronkelijke paviljoen en - ook al was het materiaal dat gebruikt werd erg duurzaam - het enkel ontworpen was voor tijdelijk gebruik. De reconstructie werd neergepland op de exacte locatie van het origineel en met hetzelfde soort marmer. Uiteindelijk werd het paviljoen in 1986 afgewerkt.

De essentie

In het voorgaande is het nodige gezegd over VORM, INHOUD en ORIGINALITEIT. Een foto noem ik uitmuntend als aan alle drie aspecten in zeer ruime mate voldaan wordt. Maar juist bij architectuur die niet of nauwelijks sociaal gericht is, is dat niet altijd het geval. INHOUD en ORIGINALITEIT leggen het dan "vaak af" tegen de VORM. Zowel de INHOUD als de ORIGINALITEIT zijn dan vaak "afgeleid" van de VORM. Zo zal een eigenzinnig standpunt (VORM) mogelijk toch tot een verwondering leiden en een uitroep over de originele foto ontlokken. En daar waar ritme, licht en schaduw het spel spelen met de elementen van het gebouw en leiden tot een esthetisch beeld in optima forma zal de esthetica samenvallen met de INHOUD van de foto. Bij architectuurfoto's (behoudens de meer sociale aspecten binnen die tak) stel ik me veelal de vraag wat de fotograaf verwonderd heeft, waardoor hij/zij geboeid is geraakt, wat het gebouw met hem/haar gedaan heeft, kortom wat de essentie van het gebouw is door de ogen van de fotograaf. De fotograaf geeft dan het gebouw een nieuwe betekenis. De fotograaf treedt niet zozeer in de voetsporen van de architect of de stedbouwkundig ontwerper als wel dat hij/zij een eigen beeld, een eigen visie

geeft op het gebouw of de stedelijke omgeving. Bovendien kijkt de fotograaf met de ogen van nu, terwijl het gebouw misschien al meerdere decennia oud is. Daarnaast kan de fotograaf gebruik maken van omstandigheden waarin het gebouw verkeert. Bijvoorbeeld een storm, regen, avondlicht of mist zijn weersomstandigheden die het gebouw een heel ander aanzien kunnen geven en waarvan de fotograaf gebruik kan maken als het gaat om de sfeerweergave van het gebouw.

Stel de vraag als fotograaf wat je toegevoegde waarde is, wat jij wilt dat anderen als essentie van jouw foto zouden moeten vinden. Zoek dus naar jouw bijdrage aan het "nieuwe" beeld. In dat geval is er natuurlijk ook weer sprake van originaliteit.

Ja. je kunt alles wel architectuur noemen!

even een kleine bezinning .....

wat is een architectuurfoto

andre kertész

wat is een architectuurfoto

cedric delsauc

OPDRACHT

Ga eens na onder welke categorie je deze foto zou kunnen rangschikken. Gebruik daarvoor het lijstje met soorten architectuurfoto's van bladzijde 10.

Welke foto's vind je het meest verrassend. Waar komt dat door?

Welke foto zou jij wel hebben willen maken? Kun je ook vertellen waarom?

wat is een architectuurfoto

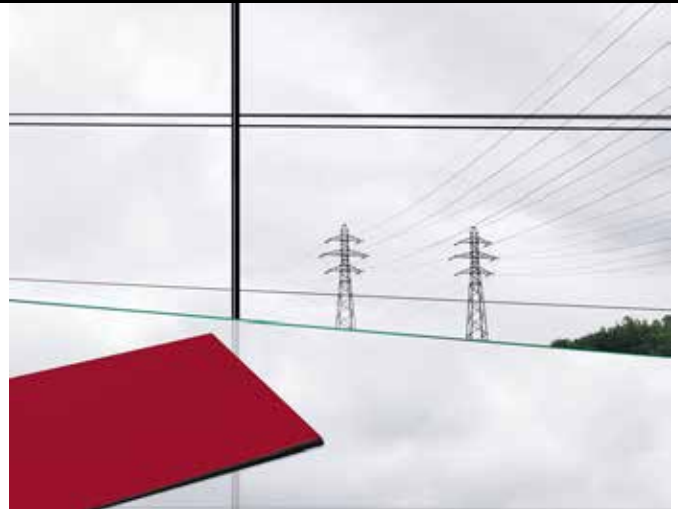
Jan Adriaans

INSPIRATIE

wat is een architectuurfoto

eric aupol

wat is een architectuurfoto

eric aupol

wat is een architectuurfoto

ernst haas

wat is een architectuurfoto

ernst haas

originaliteit: het handschrift van de fotograaf
lee friedlander

wat is een architectuurfoto

edgar martins

Voorbeelden van architectuurfoto's met technische kanttekeningen

Eerst maar wat algemene “waarheden” die vaak opgaan maar natuurlijk niet altijd. Zoals zo vaak: de uitzondering bevestigt de regel maar het is wel goed om de gangbare regels een keer gehoord te hebben of te kennen.

Hier komen ze dan, de waarheden:

- Scherpste is vaak belangrijk;
- Werk nooit met de camera op de automaat;
- Flitsen buiten heeft geen zin;
- Zorg voor scherptediepte van voor tot achter;
- Je gebruikt vaker een groothoekobjectief dan een teleobjectief;
- Weinig ruis of korrel is een voorwaarde, dus lage ISO-instelling;
- Een goede toonschaal in de kleuren;
- Verticale lijnen lopen evenwijdig met de randen van de foto. Gebruik een shiftlens (wel duur) of zet lijnen recht met Photoshop);
- Hoe groter het negatief (of de sensor) hoe beter;
- Gebruik altijd een statief;
- Licht en schaduw bepalen naast lijnen en vlakken de ruimtelijkheid;
- De beste tijdstippen zijn i.v.m. het zonlicht vroeg, laat, twilightsituaties en 's-nachts;
- Bijzondere omstandigheden kunnen je foto extra allure geven of zorgen voor een verrassing.

Met deze “waarheden” heb je een aardige basis te pakken. Maar bedenk wel dat het ook halve waarheden mogen zijn en dat je zelf de keuze maakt om er op een bepaald moment van af te wijken juist om een bijzonder effect te bereiken of een foto te maken die nog nooit vertoond is. En zelfs kan het in technisch opzicht nodig zijn om een waarheid aan de kant te schuiven. Een flitser om een donker hoekje van wat extra licht te voorzien kan bijvoorbeeld soms echt noodzakelijk zijn.

Ik beschrijf nu een aantal fotosituaties en/of ideeën waarmee je wellicht wat kunt doen als je architectuurfoto's gaat maken. Ik probeer je hiermee te inspireren en misschien ga je wel architectuurfoto's maken waaraan je tot nu toe niet aan gedacht hebt.

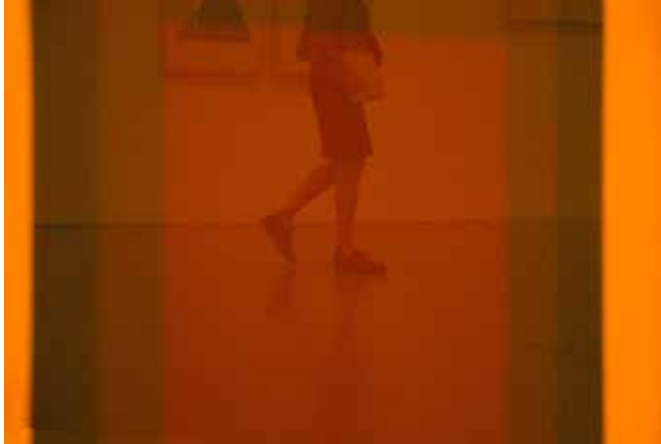

het stilleven in de architectuurfotografie, museum in Barcelona

Museu Nacional d'Art de Catalunya 2012

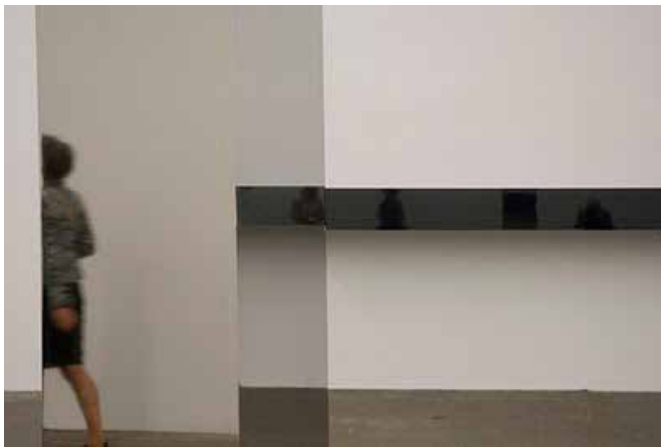
BERNARD LEUPEN. een bezoek meer dan waard! **de randen van de architectuur**

“Sinds mijn 12e fotografeer ik. Op mijn 16e kocht ik mijn eerste Rolleicord 6x6 en nam mij voor fotograaf te worden. Gedurende mijn professionele loopbaan als docent architectonisch ontwerpen aan de faculteit bouwkunde TUDelft heb ik veel beroepshalve gefotografeerd. Meer dan tienduizend dia's met gebouwen en interieurs. Vanaf 2000 ben ik digitaal gegaan. In 2006 heb ik een Hasselblad gekocht en sindsdien weer veel analoog gewerkt zowel zwartwit als kleur. Op dit moment werk ik echter overwegend digitaal. In 2009 heb ik een masterclass bij Bert Teunissen gelopen. Op grond van die ervaring is mijn project de randen van de architectuur ontstaan.”

Een architectuurfotograaf die volgens mij recht van spreken heeft is Bernard Leupen, ingenieur en gepromoveerd in de architectuur. Hij weet waarover hij praat maar is bovendien een uitstekend fotograaf. Juist vanuit zijn kennisveld en zijn betrokkenheid met het werkveld heeft hij niet alleen een brede kijk op architectuur maar stelt ons wijze vragen en probeert ruimdenkend naar de architectuurfotografie te laten kijken. Zijn website (blogspot) is geweldig om een bezoek te brengen en een tijdje door te brengen. Om foto's te bekijken maar zeker ook om zijn gedachten te lezen en daarover na te denken. Een aanrader!

foto's van Bernard Leupen

“In mijn project, De randen van de architectuur onderzoek ik wat architectuur doet met waarneming. De foto's tonen fragmenten van gebouwen of architectonische ruimten. De beelden tonen reflecties, transparanties, lichtval, schaduwwerking, materiaal, textuur, kleur en (het vermoeden van) mensen. Als we oppervlakkig naar architectuur kijken filteren we veel hiervan weg. Maar de camera registreert feilloos al deze lagen die onze ogen prikkelen, tenminste als we er oog voor hebben.”

<http://bernardleupenfotograaf.blogspot.nl/>

natuurlijk licht Lissabon

A. Architectuurfoto's bij natuurlijk licht

Zorg dat je extra let op het licht. Licht en schaduw bepalen in belangrijke mate de ruimtelijkheid van het beeld. Maar licht en daarmee schaduw (of donkerte) zijn ook de aspecten die sterk bijdragen aan de sfeer of stemming van de foto. Daar zit ook de kans van de fotograaf om een bepaalde sfeer te benadrukken.

Bij interieuroptnamen moet je proberen de hoge lichten enigszins te temperen (raampartijen waar het licht uitgevreten door heen komt zijn zelden goed in een foto).

Licht heeft een richting. Opvallend licht zal de plasticiteit van het materiaal van het gebouw verminderen terwijl wat meer zijlicht juist de nadruk legt op de "huid" of structuur. Tegenlicht zal de vorm van een gebouw of object benadrukken.

Licht en schaduw zijn niet alleen fotografisch interessant. Ook de architect heeft vaak in gebouwen al rekening gehouden met het bestaande licht of verlichtingssituaties bij avond en nacht. Ook passen architecten wel vormen toe waardoor het gebouw "speelt" met het licht. Bijvoorbeeld bij een gebouw met openingen in muren zullen schaduw en lichtpartijen op een andere wand vallen afhankelijk van het soort licht. Soms is het ook de positie van gebouwen onderling die voor een fraai licht en donker spel kunnen zorgen.

foto Malcom X

spel van licht en schaduw maakt dat er spanning ontstaat in de vormen ook de textuur en de materiaalwergave worden geaccentueerd door het natuurlijke licht.

interieur en compositie
fotostudio HART

B. Interieur en compositie

Als je een interieur fotografeert moet je goed kijken naar de attributen, de objecten in de ruimte en bovendien dat in meer abstracte termen vertalen naar lijnen en vlakken met een bepaalde kleur of toon. Vaak is een wat hoger standpunt beter om de ruimte tussen de objecten zichtbaar te maken en te zorgen dat objecten “vrijstaand” zijn. Kijk ook goed naar herhalingen in de vormen en kleuren (of grijzen). Bij interieuroptnamen is het van belang dat het licht in balans is. Een grote felle lichtvlek bijvoorbeeld van een grote lamp of een raam is zelden harmonieus in de interieuroptnamen. Gebruik eventueel een of twee softboxen om een interieur te verlichten. Als er lichtbronnen mee gefotografeerd worden zorg dan dat deze ook werkelijk licht geven maar wel bescheiden zodat ze niet storen zoals hiervoor is aangegeven.

OPDRACHT

Vind jij de verlichting
in deze foto storend?

C. Nachtfotografie

nachtfotografie fotograaf villi

Bij nachtfotografie heb je vaak te maken met hoge contrasten. De meeste camera's kunnen doorgaans maar ongeveer 12 stoppen in het belichtingstraject weergeven. Dat betekent dat je vaak meerdere opnamen [3] moet maken en later via samenstellen van de foto's in Photoshop of via de HDR-methodiek het eindbeeld moet maken.

Neem een lage ISO-waarde (de laagste die je camera heeft). Daarmee krijg je de beste kwaliteit in de balans tussen hoge lichten en donkere schaduwen. Gebruik altijd een statief. Stel je diafragma in op de waarde waarop je objectief de beste prestaties levert. Als je meer of juist minder scherptediepte wenst wijk je hier van af.

Vaak heb je te maken met langere tijden. Als de tijden in de orde liggen van een paar seconden of meer treedt er kleurverschuiving op. Bij langere tijden heb je te maken met de draaiing van de aarde en de verandering van de stand van hemellichamen waardoor deze onscherp kunnen worden weergegeven. Je kunt misschien juist van dit bewegingseffect gebruik maken in je foto.

fotograaf Bernard Leupen

Experimenteer met je witbalans op je digitale camera en kijk welke instelling bij de aanwezige lichtsituatie naar jouw idee het beste kleurresultaat geeft. Je kunt ook zelf de kleurtemperatuur instellen. Bij nachtfotografie zal de de kleurtemperatuur afnemen. De kleurtemperatuur wordt uitgedrukt in graden Kelvin. Normaal daglicht heeft een kleurtemperatuur van ongeveer 6500 K (Kelvin). Bij nachtfotografie, uiteraard afhankelijk van de hoeveelheid licht van de maan of gebouwen, is aanmerkelijk minder en ligt vaak in de orde van 1500 K.

Bij nachtfotografie moet je zorgen voor een relatief groot hoofdonderwerp. Dat moet als het ware de drager zijn in het beeld.

Maak ook eens nachtfoto's waarbij de gebouwen of objecten alleen verlicht worden door natuurlijk licht zoals de sterren en de maan.

Ben niet bang dat schaduwpartijen dicht lopen, dat gebeurt natuurlijk ook als je met je ogen kijkt, dan zie je ook niet alles. Hele mooie luchteffecten krijg je bij twilight-situatie. Net nadat de zon onder is, het is nog niet pikdonker, de lucht krijgt een diepblauwe kleur, verzegend blauw, een enkele keer naar purper toe in de zomermaanden.

Laat in de uiteindelijke afdruk ook zien door de (veelal donkere) tinten dat het nacht is.

D. Reflectie en architectuur

reflectie en architectuur fotograaf thomas holtkoetter

Reflectie in water of raampartijen bijvoorbeeld voegen extra diepte toe. Als de reflectie of spiegeling afwijkend is van het hoofdbeeld leidt dat eerder tot verrassing als wanneer er grote overeenkomsten zijn. Een spiegeling in de ramen van een modern gebouw van een oud historisch pand dat aan de overkant staat en je niet direct ziet op de foto leidt eerder tot een verassend beeld dan een nieuw gebouw gespiegeld in een nieuw gebouw. Alhoewel, in dat laatste geval kan er weer een verrassend beeld ontstaan als de lijnwerking of de vlakverdeling juist heel anders is. Bij reflecties fotograferen kan het gebruik van een polarisatiefilter voor een heel ander beeld zorgen omdat de reflectie deels (of helemaal) gedempt wordt. (Zie eventuele voor verdere informatie www.digitalefotografietips.nl/fotosmaken/polarisatie/)

scheveningen, 2013

Bij deze foto's vormt de reflectie een onderdeel van de gehele foto. Als je de foto's ziet denk je niet meteen 'hé dat zijn spiegelingen of reflecties'. Pas bij een nadere beschouwing zie je dat het oplichtende raam in elke foto een andere tafereel laat zien. En dan nog wordt het niet duidelijk met een zekerheid van 100%. Het lijkt wel hetzelfde pand maar is dat wel zo. Als je naar de bestrating kijkt zou het toch wel moeten. Op het moment dat je 'mee gaat in het deel van de reflectie' doet de verwondering zich voor wat dan aan de overkant van het gebouw te zien is. En je vraagt je misschien af waarom ik dat niet gefotografeerd heb. Juist, om de overwegingen die ik hiervoor heb oorgesomd. Dit vind ik spannender. Wat laten zien, niet veel laten zien, zeker niet alles laten zien. Met een foto wil ik graag ook vragen stellen, niet in de laatste plaats aan mezelf.

E. licht van het gebouw of reclames 's avonds

In de moderne stad of op terreinen met winkelbedrijven (outlets) is 's avonds veel licht waardoor in foto's een bepaalde sfeer gecreëerd kan worden. Als je de belichting meet op het gemiddelde zal de camera "denken" dat het erg donker is en dus langer belichten dan wenselijk en nodig voor de hoge lichten. Het gevolg is dat de verlichting uitgevreten wit wordt en de doortekening er niet meer zal zijn. Het beste resultaat krijg je als je onderbelicht: soms wel tot 3 stops of meer. Experimenteer met de handmatige instelling. Misschien ook goed te weten dat een klein diafragma (dus groot diafragmagetal) lichtbronnen meestal beter laat uitkomen.

nachtfotografie en reclame
jeff brouws

INSPIRATIE

Paul van Hulzen is een zeer aansprekende architectuurfotograaf die in 2011 o.a. gehonoreerd werd als internationaal architectuur fotograaf van het jaar. [‘International Photography Award (IPA) 2011’. ‘Architecture Photographer of the Year’].

Paul van Hulzen fotografeert ‘places’. Dat kunnen stedelijke locaties zijn, maar ook zogenaamde ‘landschappen’, interieurs en zelfs objecten. Hij maakt geen principieel onderscheid tussen een ‘natuurlijk landschap’ en een meer stedelijke omgeving. Integendeel : volgens Paul kan een bebouwde locatie of een interieur landschappelijker zijn dan een landschap in de traditionele betekenis. Het uitgangspunt is voor hem altijd de ‘ruimtelijkheid’ die door menselijke ingrepen is gecreëerd. Hij zoekt en vindt binnen deze ruimtelijkheid een specifieke schoonheid en een sfeer, die zowel beschouwend, ironisch als verontrustend kan zijn. Regelmatig wordt Paul de ‘schilderende fotograaf’ genoemd. Ontegenzeggelijk wordt hij geïnspireerd door schilders zoals Rothko, Hockney en Hopper. Ook fotografen zoals Eggleston en Shore kun je in zijn werk te herkennen.

<http://paulvanhulzen.com/>

F. Toch een telelens

Bij de (halve) waarheden op pagina 14 heb ik beweerd dat doorgaans een groothoek (ongeveer 20 - 28 mm) op je toestel zal zitten als je architectuurfoto's gaat maken. Toch kan ook de telelens (135-300 mm) wel van pas komen op het moment dat je bijvoorbeeld verschillen (of juist de overeenkomsten) tussen gebouwen die wat verder van elkaar staan wilt benadrukken. Ook kan door de verkorting van het perspectief een suggestie van veelheid worden benadrukt en bovendien kan de telelens de oplossing zijn als je een bepaalde detaillering in een gebouw, dat verder weg staat, wilt vastleggen.

G. Kader en architectuur

kader en architectuur
monika

Wat zich binnen het kader bevindt is bepalend voor de inhoud van de foto. Maar ook de aansnijding is van belang. Er zijn foto's waarbij de afsnijding de suggestie geeft dat het beeld doorloopt. In dat geval breidt het beeld zich in onze gedachte verder uit dan dat we feitelijk op de foto zien. Bij een dergelijke foto is het vaak beter om geen passe-partout of lijntjes om de foto te plaatsen omdat je anders die suggestie teniet doet. Met de afsnijding kun je de ruimtelijkheid en de grootte beïnvloeden.

Het kader bepaalt ook wat er op staat. Bij architectuur meestal gebouwen. Maar het kan juist ook verrassend zijn als je bijvoorbeeld een gebouw in een omgeving van natuur fotografeert. Functie en inhoud kunnen daarmee een ander karakter krijgen. Algemeen zal een bouwval in een landelijke omgeving een als normaal geaccepteerd gegeven zijn terwijl een modern 'glazen' huis in een omgeving met veel natuur (in een bos bijvoorbeeld) iets zegt over het type bewoner. Niets is te gek in de fotografie en je kunt dus ook overwegen om zelf functie en inhoud van gebouwen te veranderen door ze in een totaal onverwachte omgeving te plaatsen (bijvoorbeeld met Photoshop).

panorama en kader benadrukken de grootte
van deze balzaal

II. Architectuur en mensen

Als je ook het '(straat)leven' bij gebouwen fotografeert voeg je bijna automatisch de betekenis van de gebouwen als inhoud aan de foto toe. Vergelijk bijvoorbeeld een winkelcentrum of een fabrieksterrein. Bovendien draagt het vaak bij aan de ruimtelijkheid van het beeld. Er is een scheiding tussen sociaal documentaire fotografie en architectuurfotografie. Vaak is het heel helder dat het om de architectuur gaat ondanks de aanwezigheid van mensen of juist omgekeerd. Daar waar de situatie tussen mensen het meeste aandacht vraagt, het moment dat er iets gebeurt bepalend is, of een beslissende interactie zal het sociaal documentaire de boventoon vormen en de gebouwen meer als een locatie beschouwd kunnen worden: als een couleur locale.

Er zijn ook foto's die 'bewegen' zich op de rand van zowel de een als de ander. Heeft de fotograaf geen keuze gemaakt dan wordt het inhoudelijk meestal niet zo'n boeiend beeld. Dat kan overigens juist de bedoeling van de fotograaf zijn geweest. Hij heeft dan wellicht een wat neutrale foto willen maken. Een objectief beeld willen geven bijvoorbeeld van een woonwijk met de mensen die daar wonen.

architectuur en mensen

Andreas Meichsner

De Berlijnse fotograaf Andreas Meichsner maakte in 2008-2009 een serie [Arcadia] over Hollandse woon- en vakantieparken. De architectuur speelt onmiskenbaar een belangrijke rol. De gelijksoortigheid in de verschillende parken is treffend in beeld gebracht. De mensen die hij laat figureren geven iets vervreemds aan de parken, alsof ze er niet in thuis horen, alsof het poppen zijn, alsof er niet geleefd wordt. Daarmee wordt er een sociaal aspect aan de architectuurfotografie toegevoegd. Wat de boventoon gaat voeren is aan de beschouwer.

<http://www.andreasmeichsner.de/>

I. Architectuur en zwart-wit

architectuur en zwart-wit
MARSfoto

architectuur en zwart-wit
peter van tuijl

De wereld om ons heen is in kleur. Kleurcombinaties in architectuur kunnen heel fraai zijn, zowel verzadigde kleuren als pastelinten kunnen in architectuurfoto's voor een bepaald gevoel zorgen. Als je in zwart-wit fotografeert ga je de werkelijkheid abstracter maken. Je gaat veel meer de lijnen en vlakken benadrukken en als je dat wilt kun je in zwart-wit ook een zekere dramatisering verkrijgen. Ook kun je in zwart-wit doorgaans het licht en de lichtrichting wat meer accent geven. Door filters toe te passen (analoog) of later in het beeldbewerkingprogramma kun je accenten in de toonschaal geven of kleuren die eigenlijk heel dominant in de foto zijn terugbrengen tot lichtere grijzen. Als je digitaal fotografeert kun je het beste in kleur fotograferen en later in het beeldbewerkingprogramma omzetten in zwart-wit. Je opname heeft dan de meeste kwaliteit en bovendien als je later toch de foto in kleur wilt presenteren kan dat nog, omgekeerd is niet mogelijk.

*Voor heel fraaie zwart-wit architectuur fotografie moet je eens kijken op de website van Irene Kung
<http://www.irenekung.com>*

J. Ongewone gebeurtenissen of vreemde situaties

Er kan iets gebeuren dat totaal onverwacht is en feitelijk misschien niets met de foto te maken heeft die je wilt maken. Een vogel vliegt voor de lens en toevallig past die precies in een open plek tussen twee gebouwen. Een voorval dat je niet had voorzien en waar je niet op stond te wachten. Achteraf vind je dat de meest spannende foto omdat er een tijdselement in de foto gekomen is dat er normaal niet in zit. Fotografengeluk noemen we dat. Maar je kunt "het geluk ook afdwingen" door zelf na te denken welke vreemde toevoegingen er mogelijk zijn om de architectuurfoto extra spannend te maken. Let op, ook bepaalde weersomstandigheden en bepaald licht kunnen een dergelijke toevoeging aan je foto geven (denk bijvoorbeeld aan het surrealistische karakter van het 'Willinklicht'. Zie desgewenst www.carel-willink.nl). Zo stond ik een gebouw te fotograferen en loopt er een jonge dame door het beeld, in mantelpakje en met attachekoffertje. Ze schrikt, stamelt pardon en bukt zich om het beeld niet te verstoren. Op dat moment druk ik af. Mislukte foto of absurdistische situatie, wie zal het zeggen. Laatst zag ik een foto waarin over een wit gebouw een compleet paarse gloed lag. Daardoor werd het gebouw bijna een spookgebouw. Het licht zorgde voor een vreemde, surrealistische foto. Het licht was er vanwege naderend noodweer. Hopelijk was de fotograaf op tijd binnen maar het voorbeeld laat ons zien dat een onverwachte verandering in het weer ook tot extra boeiende architectuurfoto's kan leiden.

LOMOFOTOGRAFIE
VAN FOTOGRAAF
MEPHISTO19

ZIE WEBSITE

<http://mephisto19.de/>

INSPIRATIE

ONGEWONE GEBEURTENISSEN OF VREEMDE SITUATIES

Paul van Hulzen, impasse

K. Architectuur in detail

Als je de details van een gebouw tot onderwerp maakt, kun je ook treffende foto's maken. Je kijkt dan naar losse elementen die karakteristiek zijn voor het gebouw. Bijvoorbeeld de ronde ramen of de uitstekende balkons in slagorde. Herhaling, ritme, licht en schaduw, materiaal, oppervlaktestructuur (textuur) kunnen fotogeniek heel interessant zijn, terwijl de details die je fotografeert ook iets kunnen laten zien van het gebruik of de toepassing. Je kunt zelfs zover gaan dat het gebouw als zodanig er niet meer toe doet. Je abstraheert het gebouw tot aspecten van ruimtelijkheid of ordening. Je kunt bijvoorbeeld sfeer vastleggen die je als fotograaf beleeft bijna onafhankelijk met de feiten van het gebouw. "Je zet het gebouw naar je hand", je gebruikt het gebouw om iets van jezelf, je gevoel, tot uitdrukking te brengen. Net zoals ik wel eens een model vraag om agressie te tonen voor mijn foto, terwijl ze in de verste verte niet agressief is. Ik "gebruik" het model dan ook om een bepaald gevoel of emotie te verbeelden.

Als architectuur in detail gefotografeerd wordt, zal het heel vaak om vormen gaan. Vormen die de schoonheid laten zien, of vormen die een balans of harmonie in compositorisch opzicht laten zien. Het is dan van belang om als fotograaf extra te letten op andere beeldelementen zoals licht of materiaalweergave. Probeer door de detaillering te verrassen of een ultieme weergave van balans of schoonheid te tonen. Als je dat in een serie doet zal het accent dat je wilt leggen in het algemeen beter tot zijn recht komen.

architectuur in detail
laurits monty

Jan Adriaans

Jan Adriaans is een fotograaf en beeldend kunstenaar die werkt met fotografie, installaties en video. Hij heeft gestudeerd aan de St. Joost akademie in Breda. In zijn werk onderzoekt hij de ruimte en het materiaal. Meestal zoekt hij het in de details. Daarbij worden ruimtes teruggebracht tot een aantal beeldbepalende elementen. Zijn foto's krijgen daarmee spanning, zowel visueel als inhoudelijk. Als hij bijvoorbeeld garages fotografeert vraag je je bij het zien van de foto's af wat de essentie van, -in dit voorbeeld-, garages is voor de fotograaf. Zijn foto's lijken ook wel installaties, kunstwerken gemaakt door de fotograaf. Staat die stoel daar altijd of heeft de fotograaf een installatie gemaakt?

<http://www.janadriaans.com/>

I. Architectuur en table top

Je kunt je afvragen of table-top waarin een ruimte of objecten als vormen gefotografeerd worden nog wel tot de architectuurfoto's gerekend moeten worden. Maar als je enthousiast wordt over hetgeen bij 'architectuur in detail' is geschreven dan is de stap naar acceptatie van table top als vorm van architectuurfotografie niet meer zover. Wat te denken van bouwwerkjes die je zelf in elkaar hebt geknutseld of de torentjes van Lego onscherp als contouren en spannend verlicht. Mijn devies is dan ook: denk ruim over architectuurfotografie.

THOMAS DEMAND

Thomas Demand baseert zijn beelden artikelen en informatie over nieuwsarchieven, tijdschriften, films en tv-programma's, ed dergelijke. Feitelijk allerlei openbare bronnen die voor iedereen toegankelijk zijn. Op basis van de informatie gaat hij de ruimten minutieus reconstrueren met karton en papier zodat er levensgrote sculpturale replica ontstaan die hij vervolgens fotografeert én daarna vernietigt. Niet echt tabletop zul je zeggen maar de gedachte om een model te maken en dan te fotograferen past natuurlijk wel bij het idee van table-top. In zijn fotografie speelt hij op verschillende niveaus met wat nu de werkelijkheid is. Wat eerst de Oval Office in deze foto lijkt is in feite een hybride interpretatie van de werkelijkheid. Het is allemaal een leugen en toch is het de waarheid!

MICHAEL PAUL SMITH

Michael Paul Smith is kennelijk gepassioneerd door klassieke auto's en fotografie. Hij fotografeert schaalmodellen in een soort van natuurlijke omgeving. Tabletop waarbij lichtvoering natuurlijk erg belangrijk is.

Ook abstractere vormen zoals dozen, papieren of kartonnen kokers kun je met bepaalde lichtvoering fotograferen en op die manier een eigen architectuurwereld maken.

IRENE KUNG

architectuur en table top?
alle foto's irene kung

Zowel bij Thomas Demand als Michael Paul Smith wordt de suggestie gewekt van een echte wereld terwijl het een modelwereld is. Bij de fotografie van Irene Kung, zeker de foto die ik hierbij geplaatst heb, lijkt het te gaan om de fotografie van schaalmodellen. De foto hiernaast kunnen dozen zijn opgestapeld in een donkere omgeving. Het wolkje kan uit een foto zijn die als achtergrond dienst doet. Maar ook hier is sprake van een dubbele bodem. Irene Kung schildert met licht én Photoshop. Ze maakt haar foto's van belangrijke toeristische gebouwen met haar Hasselblad, overdag en nauwelijks te onderscheiden van de talrijke toeristen die eveneens die gebouwen fotograferen. Maar dan begint voor haar het werk pas. Minitieus vertaalt ze de foto's tot nachtopnamen waarin met veel gevoel het gebouw in het licht komt te staan. Ontdaan van het dagelijkse doen ze vreemd aan. Het worden sculpturen die een eigen bestaan krijgen, een eigen zeggingskracht. Haar website is zeer de moeite waard om haar werk te bekijken en het Youtube filmpje is leerzaam als het gaat om haar werkwijze.

<http://www.irenekung.com/>

http://www.youtube.com/watch?v=_gOVPOYPmes

M. Architectuur en de 'grote' binnenruimte

Ik denk aan grote ruimten, schaars verlicht, ontdaan van functionaliteit of juist verwijzend naar wat er ooit geweest is of wat er nog is. Ik voel me klein in een dergelijke ruimte of ik vind het zelfs een beetje beangstigend, ik zou niet graag 's avonds alleen in deze ruimte zijn. Je voelt wel aan dat deze ruimten zich volgens mij zich uitstekend lenen voor fotografie waarin een stemming, emotie of gevoel weergegeven kan worden. De ruimte kan heel anders worden weergegeven door lichtvoering of door objecten en attributen die zich wel of niet in de ruimte bevinden.

Overigens wat voor binnenruimten geldt, is ook van toepassing op sfeerfoto's van buitenruimten. Zeker als die buitenruimten groot van afmetingen zijn en het licht beperkt is.

architectuur en de grote binnenruimte
jon wild

INSPIRATIE

WIJNANDA DE ROO

Born 1955 The Netherlands

Liberal Arts Degree from Academy of Fine Arts, Arnheim

Professor Academy of Fine Arts, Arnheim, 1981-1990

Professor Academy of Fine Arts, St. Joast, Breda 1985-1990

Lives and works in Amsterdam and New York

<http://www.wijnandaderoo.net/>

Misschien wel 25 jaar geleden zag ik voor het eerst grote foto's van Wijnanda de Roo in de hal van een middelbare school hangen. Zwart-wit en minstens 80x80 cm lieten donkere industriële ruimten zien. Foto's met veel sfeer, dynamisch en ook wat geheimzinnig. Net of de ruimten hun verhaal, het verhaal van het verleden, niet wilde prijsgeven. Misschien vind je dat lyrisch geklets, maar goed dat was mijn emotie bij het zien van haar foto's. Ik heb haar fotografie verder gevolgd. Ze maakte af en toe uitstapjes maar toch, de ruimten komen steeds terug in haar werk. De ene keer verstillend, een andere keer vraag je je af wat de functie van de ruimte is en weer een andere keer ervaar je de eenzaamheid. Wijnanda de Roo was ook de fotograaf die jarenlang het lege Rijksmuseum in Amsterdam tijdens de verbouwing mocht fotograferen. Hier enkele inspirerende foto's die ze maakte in New York.

grote gebouwen waar het licht aan is
naoya hatakeyama

n. licht aan!

De foto's van gebouwen of huizen waar het licht aan is kunnen iets extra krijgen als je kans ziet om met name het binnengebeuren ook een rol in de foto te laten spelen. Wat je binnen ziet moet interessant zijn en goed verlicht. Interessant kan het worden door de herhaling in kleinere ruimten die elk een soort van eigenheid hebben maar samen ook een eenheid vormen (bijvoorbeeld de woonflat). Als het een grote ruimte is kun je de functie van die ruimte en de plaats van het gebouw tussen andere gebouwen (het buitengebeuren) als interessant motief beschouwen. Let in zo'n geval weer goed op de ruimtelijkheid, laat ruimte tussen de gebouwen als dat mogelijk is en plaats gebouwen nevenschikkend en probeer dieptewerking in het beeld te krijgen. In die gevallen zal de grote verlichte binnenruimte een soort van contrast gaan vormen met de buitenruimte.

BELANGRIJKE FOTOGRAFEN IN DE ARCHITECTUURFOTOGRAFIE

NEW TOPOGRAPHICS

Ansel Adams fotografeerde het ongerepte Amerika, de natuur met een grote N. Met zijn wereldberoemde zonesysteem, met alle grijstinten van zuiver wit tot diepste zwart, fotografeerde hij de Amerikaanse landschappen. Een soort van romantisering van het ideale Amerika. De gesublimeerde beelden van de natuurparken werden de norm en vormden, -en voor sommigen vormen-, een representatie van het Amerika. Door veel fotografen wordt de landschapsfotografie van Ansel Adams tot het hoogs haalbare gevonden. En wat mij betreft mag hij tot de top gerekend worden binnen dit genre waarbij het tonen van de ultieme schoonheid als uitgangspunt geldt.

Frank Gohlke

Maar .....

De curator van het George Eastman House, William Jenkins, constateerde dat veel fotografen op een andere manier naar het Amerikaanse landschap keken dan bijvoorbeeld Ansel Adams en meer van de na-oorlogse fotografen. In 1975 stelde hij de expositie New Topographics samen met

Robert Adams

een collectie foto's van 10 fotografen. De fotografen maakte net als Ansel Adams gebruik van dezelfde fotografische technieken (groot formaat camera, zwart-wit).. Een groot verschil is echter dat zij in hun fotografie naar de andere kant van Amerika keken. Niet zozeer de ultieme schoonheid van de landschappen in parken maar ze legden het alledaagse landschap vast. Landschap moet breed gezien worden. Ook stadlandschappen, industrielandenschappen of sociale landschappen behoren daartoe. Deze fotografen keken niet zozeer naar de natuur maar meer naar de cultuur.

Stephen Shore

De 10 fotografen waren Robert Adams, Lewis Baltz, Bernd en Hilla Becher, Joe Deal, Frank Gohlke, Nicholas Nixon, John Schott, Stephen Shore en Henry Wessel Jr.

In 2011 organiseerde het Nederlands Foto Museum in Rotterdam een herhalingsexpositie met 100 foto's van de toenmalige expositie. Voor een aardige impressie kijk naar het Youtube filmpje.

http://www.youtube.com/watch?feature=player_detailpage&v=eGWCpXgT7Gg

BELANGRIJKE FOTOGRAFEN IN DE ARCHITECTUURFOTOGRAFIE

JOHN DAVIES

John Davies (1949) groeide op in een mijnstreek waar ook veel agrarische bedrijvigheid was. “Mogelijk dat mijn leven in deze jonge jaren mijn huidige interesse in grote ruimtelijkheid en de combinatie van industrie en open landschappen heeft gevoed”, aldus Davies. Davies behoort vandaag de dag tot één van de grootste documentaire landschapsfotografen.

Davies is bekend geworden vanwege zijn hoge kwaliteit, grootschalige, fotografische afdrukken. Tot voor kort werkte hij uitsluitend analoog, aanvankelijk uitsluitend in zwart-wit. Zijn werk in de jaren 1980 werd voornamelijk gemaakt met behulp van medium formaat camera's in de jaren 1990 werkte hij voornamelijk met een groot formaat platen-camera. De laatste tijd werkt hij ook met de digitale spiegelreflex en middenformaat camera's. Hij begon zijn carrière met het maken van traditionele landschapsbeelden. Maar

al snel werd de thematiek van zijn landschapsfotografie er een waarbij de natuurlijke omgeving werd geplaatst tegenover de industriële elementen. Soms als contrast of als negatief aspect dat afbreuk deed aan het landschap maar allengs werd juist de eenheid meer benadrukt. Het thema van zijn werk is daarmee die van de industrialisatie geworden in het Britse landschap. Maar in zijn werk zijn ook grote steden opgenomen (de foto's hier zijn uit het project Metropoli [2000-2003]) all over the world. Steeds zoekt hij naar een balans tussen natuur en industrie, naar de relatie tussen ruimte en het gebruik ervan. Dat laatste is vooral te zien in projecten waarbij hij de openbare ruimte fotografisch beschouwd. Wat in ieder geval gebleven is, zijn de enorme afmetingen van zijn werk. Afgelopen zomer [2013] mocht ik een groot aantal van die kolossale prints in Arles bewonderen.

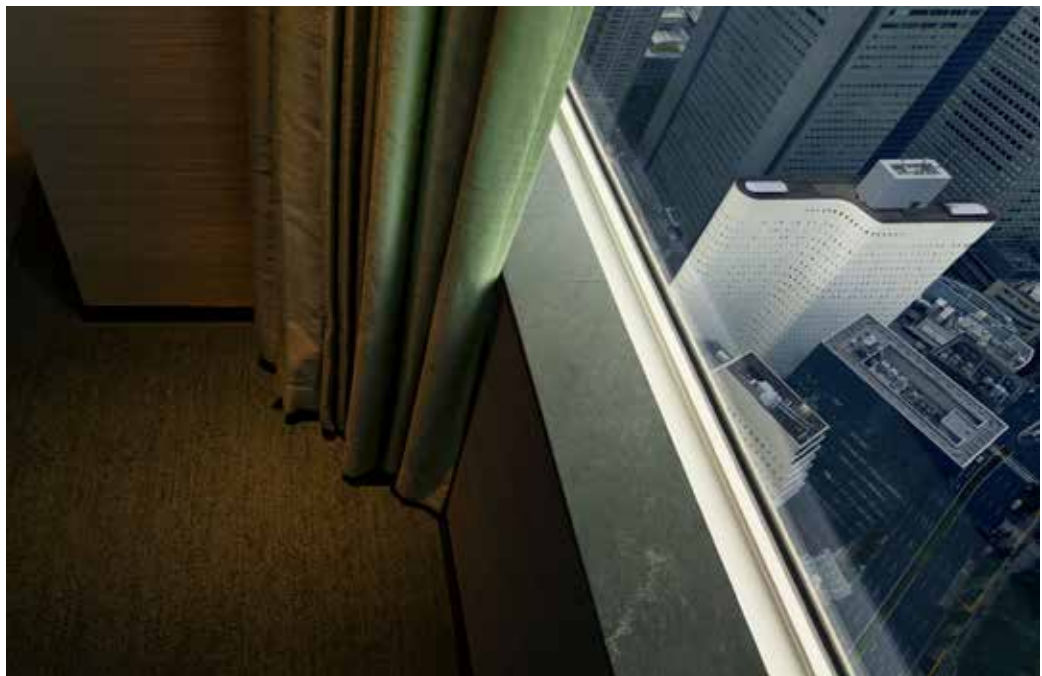
BELANGRIJKE FOTOGRAFEN IN DE ARCHIECTUURFOTOGRAFIE

WILLEM VAN DEN HOED

Wat minder bekend en ook nog betrekkelijk kort fotograaf is Willem van den Hoed. Van den Hoed heeft een opleiding als architect en dat ook een groot aantal jaren beroepsmatig uitoefend. In 2000 besloot hij fotograaf te worden. Zijn werk heeft, hoe kan het ook anders, een relatie met zijn vroegere beroep. Zeer interessant omdat hij in staat is een eigen wereld aan ons te laten zien. Werk dat je meeneemt naar de realiteit van de gebuwend, exterieurs en interieurs. Je verbaast je over de verhoudingen, de scherpte dichtbij tot honderden meters verder, de wijze waarop met de vertekening is gespeeld of juist het ontbreken van de vertekening. Kortom hij laat de architectuur op een wel heel bijzondere wijze spreken.

Hij creëert een volledig nieuwe werkelijkheid, die niet gemanipuleerd lijkt te zijn, maar waarvan iedere millimeter door de fotograaf is bewerkt. Van den Hoed maakt honderden detailfoto's onder verschillende lichtomstandigheden en vaak zelfs verspreid over meerdere dagen. Daarna worden alle componenten op de computer samengevoegd tot een foto die in één keer lijkt te zijn gemaakt. De fragmenten van licht en tijd worden versmolten tot messcherpe en extreem gedetailleerde platen die goed tot hun recht komen op grote afdrucken.

BELANGRIJKE FOTOGRAFEN IN DE ARCHIECTUURFOTOGRAFIE

XAVIER DELORY en de surreële wereld

De Belgische fotograaf Xavier Delory bouwt met zijn gemanipuleerde foto's aan een surreële stedelijke wereld. Zijn werk is een verkenning van stedelijke vormen, van een architectuur die muteert. Delory gebruikt zijn thuisstad Brussel als een platform, als een vertrekbasis om zijn projecten uit te werken. In zijn projecten gaat hij uit van het idee dat stedelijke uitbreidingen te herleiden zijn tot een aantal vormen met terugkerende kenmerken. Soms weerspiegelt een serie de impact van de rijkere mens op het beeld van de stad. Een andere keer laat hij zien dat boeiwblokken en kantoorstorens binnendringen in de historische binnenstad en in een andere serie wordt de wereld in een bijna Disney-achtig stadslandschap veranderd.

In een eerder project 'habitat' kijkt Delory naar de homogene samenleving beïnvloedt door trends zoals de prefab architectuur die uitmond in karakterloze woningen zonder ramen of deuren. Delory reikt ons met zijn beelden een spiegel aan en toont ons een geformatteerde wereld waarin we ons hebben teruggetrokken.

Met zijn omzichtig gemanipuleerde beelden toont Delory een opvallend overtuigende en meeslepende wereld van een surrealistische architectuur. Het is die kleine twist in een overigens bijna aanneembare wereld dat we met een nieuwe blik terug naar onze bebouwde omgeving en de maatschappelijke impact ervan kunnen kijken.

GABRIELE BASILICO

Afgelopen zomer was ik in Sanary sur Mer, een havenplaats en ook wel toeristenoord aan de middellandse zee. Voor de derde keer werd een fotofestival in Sanary gehouden met een expositie van Gabriele Basilico in het naburige Toulon. Met de trein naar Toulon is slechts 8 minuten, een stad waar het als fotograaf ook goed toeven is. Wil je straatbeelden maken kun je er terecht maar ook de architectuurfotograaf kan er veel van zijn of haar gading vinden. Het 'Hotel des Arts' is zo'n statig gebouw gelegen tegenover het Place de la Liberté. In dit geval is het bezoek gericht op de grootste expositie van het festival, de stedelijke obsessie van Gabriele Basilico. De expo toont foto's van grote steden rondom de Middellandse Zee, van Monaco tot aan Beiroet, allemaal in groot formaat met een rijkdom aan detaillering en textuur, meestal in zwart-wit. Basilico hanteert de objectieve stijl van de Dusseldorfer school, het wat hoge standpunt laat goed de ruimte en de aspecten van de stad zien. De bebouwde gebieden en de in aanbouw zijnde projecten worden afgewisseld met industriële gebieden, heel vaak verlaten gefotografeerd. Als je al kijkend loopt door de acht zalen van het museum word je geraakt door het poëtische en het verstillende in de beelden. De historiciteit en het culturele van de steden zijn in de foto's vertegenwoordigd en ook het leven in de verschillende stedelijke omgevingen, de functionaliteit van de gebieden wordt in de foto's tot uitdrukking gebracht. Objectiviteit bestaat niet, de fotograaf neemt een standpunt in en wil iets laten zien dat hij belangrijk vindt. Dat was al zo bij de watertorens en mijnschachten van de Bechers en dat is ook zo bij de stedelijke obsessie van Gabriele Basilico. De foto's van Beiroet vormden voor mij een hoogtepunt, alhoewel je bij dergelijke grootschalige en verwerpelijke verwoestingen van steden eerder van een dieptepunt zou moeten spreken. Juist door de eerdergenoemde combinatie van ogenschijnlijke objectiviteit en de poëtische inslag gecombineerd met verwijzingen naar het dagelijkse leven, maken dat deze foto's, zonder het oorlogsgeweld direct in beeld te brengen, je bij de keel grijpen. Een stad waar de hoop zich blijvend in wanhoop lijkt te hebben vertaald.

Valencia

Napels

Gabriele Basilico [Milaan 1944 - 2013], begon na een studie architectuur als fotograaf gericht op landschapsfotografie en meer in het bijzonder op de architectuurfotografie. Hij werkte meestal met een technische camera en film. Tot voor een aantal jaren terug maakte hij uitsluitend zwart-wit werk. Later heeft hij ook ruimtelijke foto's van o.a. Rome, Milaan en andere grote steden gemaakt in kleur.

Beiroet

ANDREAS GURSKY

Andreas Gursky [1955] is een fotograaf die heel veel verschillende thema's fotografeert. Wellicht dat de meeste mensen hem niet zien als architectuurfotograaf. Toch is deze, fotograaf voortgekomen uit de 'Dusseldorfer School', iemand die vaak werkt met de ruimte en stadslandschappen fotografeert en in zijn foto's is de structuur en opbouw enorm belangrijk. Als zodanig kun je veel van hem leren.

De beelden Andreas Gursky zijn in elk opzicht ongewoon. Het meest opvallende is natuurlijk de grote afmetingen, ongewoon voor foto's. Gursky waagt zich aan beeldgroottes die wij anders enkel van reclameborden kennen. Door zijn grote foto's spelen de details een belangrijke rol. Je verbaast je over de grote mate van scherpte en de nauwgezette stofuitdrukking van het materiaal dat gefotografeerd is. Gursky verzamelt zijn opnames op reizen door de hele wereld. Of hij nu in Vietnam honderden mandenvlechters fotografeert in een reusachtige hal of in verschillende landen de heksenketel op beeld vastlegt van internationale beurzen of grote concerten van pop-stars zoals Madonna in beeld, hij slaagt er in massavoorstellingen of 'massaherhaling' steeds zo vast te leggen dat een grote mate van ordening ontstaat. Gursky is altijd op zoek naar het ultieme standpunt waardoor hij orde in de inmetelijke hoeveelheid (en soms chaos) kan scheppen. Dat standpunt is ongewoon en onverwacht en het lijkt of hij een soort van uniek standpunt (letterlijk) inneemt om zijn foto's te kunnen maken. Gursky zoekt het overzicht, hij is nooit deel van het gebeuren, maar een buitenstaander, een waarnemer. Hij zoekt zijn beeld van op afstand en objectief. Daarom bestijgt hij balkons en huisdaken, fotografeert hij van op heftrucks, kranen en in de laatste jaren ook meer en meer vanuit helikopters. Geen wonder dat hij meer kan tonen dan wij kunnen zien.

De overweldigende indruk die zijn beelden teweeg brengen, hangt ook samen met de geweldige dieptescherpte van zijn opnames. Ongeacht hoe groot het deel van de wereld is dat hij ons wil laten zien, zijn beelden zijn scherp tot in de laatste hoeken. Onze ogen kunnen niet zo zien als Gursky fotografeert. Daardoor ontstaat mede de verwondering over zijn foto's.

Maar Gursky heeft een gevoel voor grote structuren. Hij zoekt voornamelijk plaatsen op die een zekere orde in zich hebben, alhoewel dat in eerste instantie door de hoeveelheid niet altijd even duidelijk is. Juist die structuur die hij in zijn beelden legt, geeft houvast en is bepalend voor zijn beeldtaal. Van de globale structuur kijk je verder naar details. Het zijn de details die het leven vertegenwoordigen. De fijnzinnige techniek zorgt ervoor dat de rijkdom van et detail ook volledig getoond wordt.

DE BEELDELEMENTEN EN ARCHITECTUURFOTOGRAFIE

In elke foto zijn beeldelementen aanwezig die (extra) betekenis aan de foto geven. Natuurlijk, in eerste instantie gaat het om wat er op de foto staat. De kar met het paard daarvoor of de wolkenkrabber in het straatbeeld zijn natuurlijk hele andere inhouden en die beeldinhoud bepaalt in hoge mate waar de foto over gaat. Maar een foto, zwart-wit, met wolkenkrabber heel vaag en grijs met daarvoor een straat die geheel leeg is zal een andere betekenis hebben als de foto waarin de wolkenkrabber volop in het zonnetje staat los nog of er wel of geen mensen in het straatbeeld vertoeven. De toon, het licht, de structuur of textuur zijn beeldelementen die onder andere een bijdrage leveren aan de beeldbetekenis!

Bij architectuurfotografie zijn onder andere belangrijk de ruimtelijkheid en het perspectief en de verhouding en positie van de verschillende onderdelen. Dit wordt in grote mate bepaald door de compositie van het beeld. Daarnaast is toon en/of kleur, licht en lichtrichting belangrijke beeldelementen. De beeldelementen zijn uitvoerig aan de orde geweest in de uitgave Beeldspraak #1, Beeldtaal. Bekijk eventueel deze uitgave. Hierna enkele voorbeelden.

Rodenchko [1891 - 1956] is de grondlegger van het constructivisme. Hij was beeldhouwer en schilder en werd later fotograaf. Vanuit dat constructivisme bracht hij de dynamische lijnwerking in de fotografie.

ALEXANDER RODENSCHKO

Ook bij deze foto (r) zie je als het ware de diagonaal als basis voor de opbouw van de foto terug.

Lee Friedlander [1934] werkte voornamelijk met Leica 35mm camera's en zwart-wit filmpjes. In zijn foto's zijn vaak losse afbeeldingen van het stadsleven te zien, posters, borden, en structuren omgeven door een hek. Daarin is de ordening in de chaos van belang. Hij bereikt dat doordat de toon van de verschillende onderdelen met elkaar een soort van eenheid in de vorm worden. Verder valt op dat dieptewerking niet zo aan de orde is maar dat de compositie meer nevenschikkend is.

LEE FRIEDLANDER

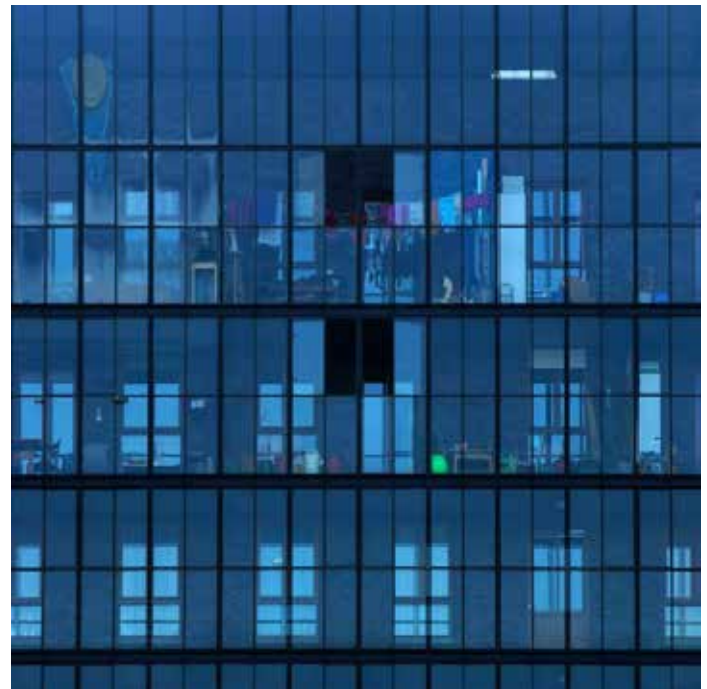
AWOISKA VAN DER MOLEN

Awoiska van der Molen [1972] is een fotografe die met het licht een bepaalde sfeer in haar foto's weet op te roepen. Er ontstaat een soort van po:ezie, beschouwende verstillig.

JOKE VAN VLIJMEN

Joke van Vlijmen maakt een aantal jaren geleden de serie thuis. Een aantal foto's die enerzijds met de hedendaagse architectuur van doen hebben maar tegelijkertijd ook iets laat zien van de woonvormen en hoe mensen daar mee om (weten te) gaan. In deze serie zie je, naast natuurlijk compositorische aspecten zoals ritme en herhaling, een belangrijke rol weggelegd voor de kleur. De kleur verschaft ons niet alleen meer informatie maar is tevens een beeldelement dat bijdraagt aan de inhoud. In zwart-wit zouden het foto's zijn waarin het compositorische de inhoud wellicht zou overstemmen terwijl nu juist het leven van vandaag de dag mooi tot uitdrukking wordt gebracht.

Stefan Heyne (1965)

Misschien mag je de fotografie van Stefan Heyne wel niet meer tot de architectuurfotografie rekenen. Het zijn niet zozeer interieurs binnen een gebouw maar interieurs van objecten als een kast of een garderobe. Het is dus architectuurfotografie op 'het randje'. Toch plaats ik hier enkele foto's omdat de mate van abstractie waarin Heyne werkt ook voor de 'pure architectuurfotograaf' wellicht een inspiratiebron is.

I am a photographer not a terrorist

Misschien sta je er als 'gebouwenfotograaf' er niet zo bij stil maar de wereld lijkt na 'nine-eleven' werkelijk wel veranderd. In de aanloop van deze inleiding zag ik op Youtube een verontrustend filmpje over een fotograaf die gebouwen in Londen fotografeerde en ter verantwoording werd geroepen door een veiligheidsbeambte van het gebouw, ja zelfs de Londense bobby verscheen ten tonele. Nu heb ik wel de indruk dat het in andere Europese steden wel meevalt maar als je in Londen gebouwen wilt fotograferen is het misschien toch goed om even het filmpje te bekijken. Maar ook als je dat niet doet is het misschien wel aardig om te zien hoe we verstrikt zijn geraakt in de 'fictie van terrorisme'. Als je een voorbeeld wilt zien kijk onder andere maar op <http://www.youtube.com/watch?v=GAAs4gZY1bro>

Breda, Chassébuurt

foto is gebruikt bij de Beeld en Poëzie expositie in de tuin in Bredevoort in 2012

En nu zelf aan de slag

Hopelijk ben je geïnspireerd geraakt door deze Beeldspraak die helemaal in het staat van de architectuurfotografie. Zeker is dat er best nog dingen te bedenken zijn die ook nog aan bod had kunnen komen. Maar volgens mij is deze beeldspraak voldoende om zelf aan de slag te gaan en als je meer wilt weten vraag het aan andere fotografen of stuur mij een mailtje of ga googelen op internet. Vast en zeker zul je dan verder komen met de informatie die je kennelijk nog nodig hebt.

Hieronder tref je een aantal opdrachten aan waaraan je gedurende langere tijd kunt werken. Als je dat wilt natuurlijk, Maar mijn ervaring is wel dat als je een bepaald thema binnen een genre gaat uitwerken je er wel de tijd voor moet nemen. Vaak op pad, voor jezelf formuleren wat je wilt maken en vooral ook waarom je dat wilt maken. Kijk anders nog eens naar hetgeen in Beeldspraak #1 staat over series maken. Ben niet te snel tevreden. Diep je onderwerp tot op de bodem uit. Kies wel een onderwerp dat bij je past. Als je specifiek voor vormen in de architectuur kiest is dat heel iets anders dan wanneer je gaat voor de architectuurfotografie met een hang naar het sociaal documentaire.

OPDRACHT A

Maak een portfolio (10 à 20 foto's) van een bepaald gebouw. Zorg dat je het gebouw ook van binnen fotografeert. Let op vorm en lijnenspel maar probeer ook de functie en het gebruik van het gebouw tot uitdrukking te brengen. Ga regelmatig terug op verschillende tijdstippen en kies verschillende (licht)omstandigheden. Om deze opdracht te kunnen uitvoeren zul je afspraken moeten maken met de beheerder of eigenaar van het gebouw.

OPDRACHT B

Gebruik een speciale techniek en maak daarmee een serie architectuurfoto's die gekenmerkt wordt door het fotogenieke in alle foto's. Een voorbeeld zie je hieronder waar door een sterke vignettering en een onscherp, omfloerst beeld de verschillende foto's met elkaar een bepaalde sfeer tot uitdrukking brengen.

Een bijzondere sfeer door de hypstamatic fotografie [fotograaf niet bekend]

OPDRACHT C

Maak een reportage van cultureel erfgoed dat opnieuw gebruikt wordt. Bijvoorbeeld een oude fabriek waar nu een museum of een bioscoop in gevestigd is. Laat “het oude” zien in relatie met de nieuwe functie.

OPDRACHT D

Ga avondopnamen maken op een industrieterrein of bij winkelcentra. Laat grote ruimten zien en probeer de leegte of verlatenheid zichtbaar én voelbaar te maken.

OPDRACHT E

Maak een serie architectuurfoto's met een vast onderwerp. Je kunt bijvoorbeeld watertorens nemen of molens of gebouwen hoger dan 15 meter. Ook zou je je kunnen richten op een bepaald type architectuur bijvoorbeeld kubuswoningen of glazen huizen.

OPDRACHT F

Maak een serie foto's van één bepaalde architect of architectenbureau. Rem Koolhaas bijvoorbeeld of Mecanoo architecten. Kwestie van googlen en dan op pad bij het goede weer. Let ook op als je verder van huis moet hoe de zon staat op het moment dat je daar bent. Google-maps kan je daarbij van dienst zijn.

OPDRACHT G

Maak interieuroopnamen met heel weinig objecten daarin en interieurs met juist heel veel objecten. Voor de eerste soort moet je misschien wel naar de wachtruimten bij tandartsen of op stations. Voor de laatste soort kun je misschien denken aan de magazijnen of de chinese winkels waar je je nauwelijks kunt bewegen zonder dat je iets omstoot.

OPDRACHT H

Kies een bepaalde wijk die in de afgelopen vijf jaar is gebouwd. Laat zien wat je daarvan vindt. Is het een mooie wijk, gezellig, welke soort mensen wonen er, kunnen kinderen en ouderen zich vermaken of is dat allemaal niet aan de orde en zou je er voor geen goud willen wonen. Het uitgangspunt van de foto's is de architectuur of de ordening en je laat zien wat de maatschappelijke of sociale betekenis is voor de mens.

OPDRACHT I

Ga in je serie lekker spelen met lijnen en vlakken. Let op het licht. Je mag eigenlijk elk type foto maken als het maar bij elkaar past én het moet in zwart wit!

OPDRACHT J

Maak een serie over interieurs waarbij de mens een rol speelt. Niet een dominante rol maar wel aanwezig. Het interieur speelt de hoofdrol en is op zich al de moeite waard. Hieronder een voorbeeldje.

OPDRACHT K

Je kiest een wijk of een (binnen)stad en gaat een serie over de architectuur van die stad of wijk maken. Probeer ook contact te leggen met een aantal bewoners (maak het niet te bont, een stuk of 7 is al erg veel). Vraag hen naar bepaalde zaken die met het woon en leefklimaat te maken hebben en verwerk die “korte interviews” bij de foto's. Misschien kun je er een aardig boekje van maken.

OPDRACHT L

Kijk eens naar de fotograaf Jan Adriaans (pg 27) of naar Stefan Heyne (pg 48). je kunt uiteraard meer werk van hen vinden, ter inspiratie, op internet. Maak een serie in de lijn van het werk van een van hen beiden.

OPDRACHT M

Als je naar de foto kijkt die Lee Friedlander in 2000 heeft gemaakt zie je dat hij met name de stratelementen op een bepaalde manier in de compositie plaatst. Er zijn nog wel meer opvallende zaken aan die foto. Maak eens een lijstje van de zaken die volgens jou in die foto allemaal een rol spelen. Vul het lijstje eventueel aan met dingen die jij in de architectuurfotografie belangrijk vindt. Ga vervolgens met dat lijstje in je hoofd (of zelfs bij de hand) fotograferen. Maak jouw eigen serie!

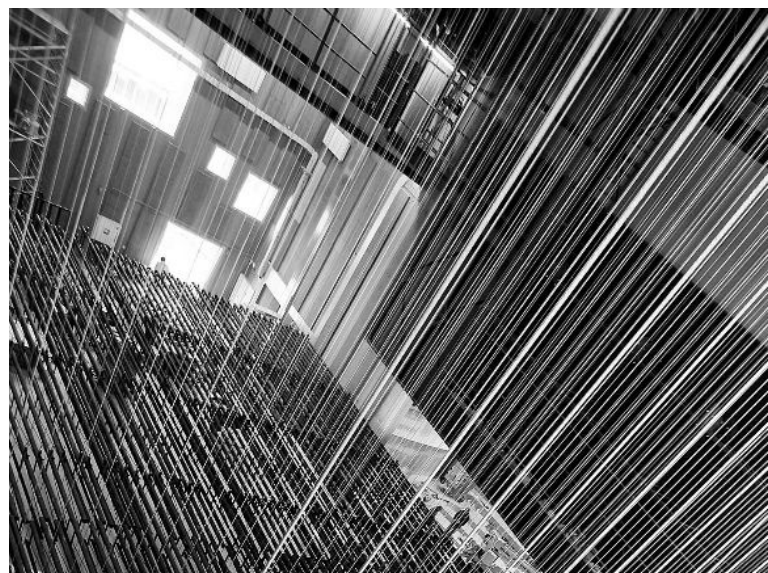

Lee Friedlander, foto links 1970, foto rechts 2000

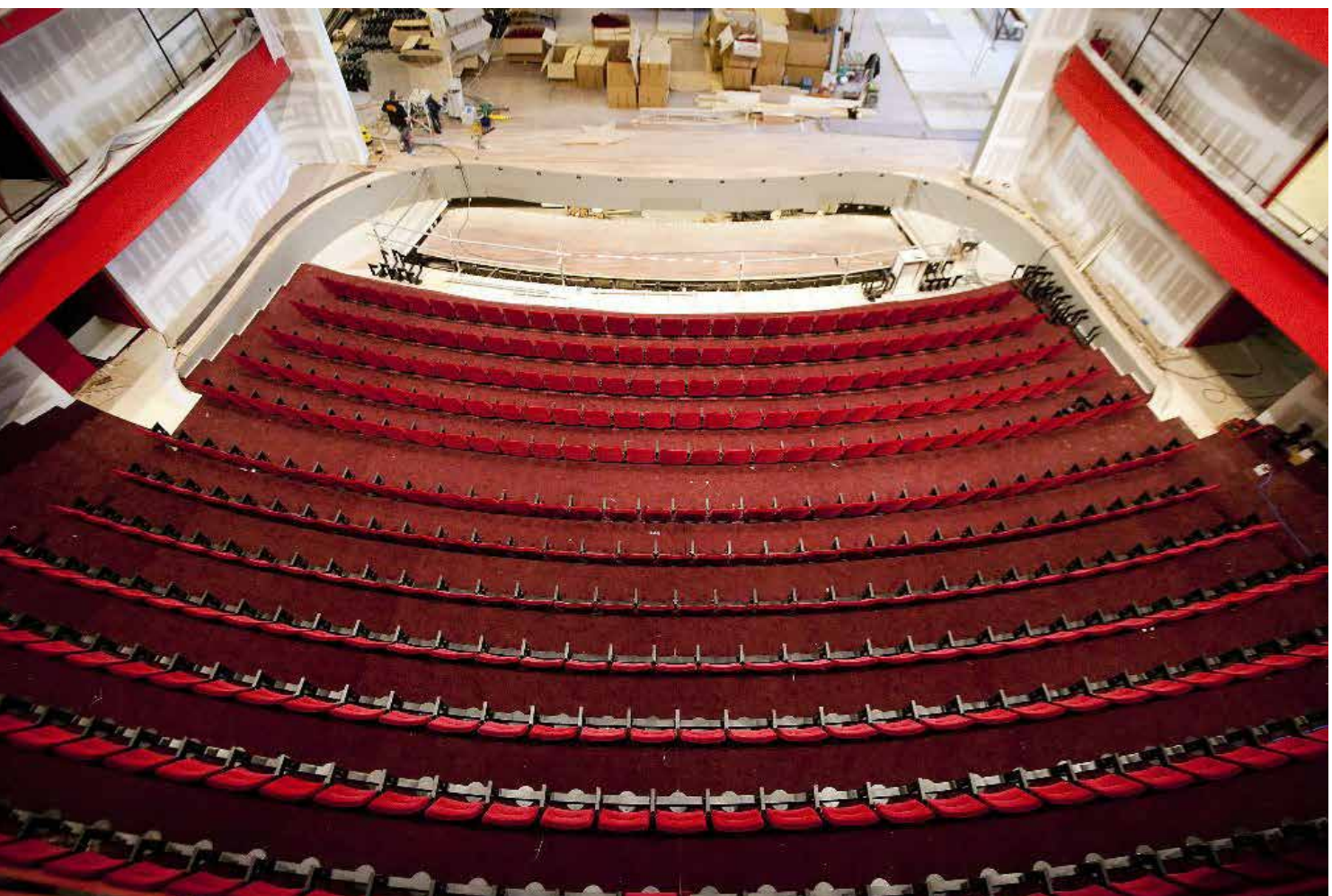
Mijn serie over de bouw van het Amphion

Van september 2008 tot juli 2010 maakte ik een reportage van de nieuwbouw van schouwburg Amphion in Doetinchem. Bij de opening door toenmalig Koningin Beatrix werd een boek aan alle genodigden overhandigd met daarin de foto's van het nieuwbouwproces en tevens een impressie van de voorstellingen van het laatste jaar in het oude theater.

www.fotopetervantuijl.nl
info@fotopetervantuijl.nl

peter van tuijl (eindhoven, 1947)
freelance fotograaf, bmk

speciaal aandachtsveld: portret, daily-life en reportage
lid en coördinator van de landelijke gespreksgroep bmk
lid van de landelijke gespreksgroep journalistiek
maakt deel uit van het oostgeldeners fotografen collectief
maakt deel uit van het fotografencollectief F10
auteur van Fotografische Fragmenten (2010)
schrijft regelmatig in het blad Fotografie
redactielid van IN BEELD, het magazine van de Fotobond
lid van de taakgroep opleidingen en sprekers van de Fotobond
geeft lezingen en workshops over diverse fotografische thema's
begeleidt fotogroepen als mentor

